

Toivo Flink, Dos.

AATTEEN ARVO JA HINTA

SUOMALAINEN ÄLYMYSTÖ STALININ VAINOISSA

Tutkimuksen perimmäisenä tarkoituksena on selvittää suomalaisen koulutuksen, sivistyksen ja kulttuurin saaman kuoliniskun vaikutuksia Stalinin hallinnon vainoissa Neuvostoliitossa 1920–1930-luvuilla. Voidakseen ymmärtää tapahtumat kokonaisuutena, tulee syventyä suomalaisuuden kehitysvaiheisiin Venäjällä ja Suomessa. Tämä selviää kahden ajanjakson tarkastelussa.

Ensimmäinen kattaa keisarivallan viimeiset vuodet 1900-luvun alussa ennen helmikuun vallankumousta ja bolševikkien vallankaappausta vuonna 1917. Suomessa elettiin tuolloin autonomian aikaa. Näiden vuosien keskeisten tapahtumien selvittämiseksi paneudutaan toisaalta Venäjän ja venäläisyyden ja toisaalta Inkerin, Pietarin ja emämaan suomalaisuuden henkiseen tilaan ja vuorovaikutukseen. Pietarissa ja historiallisella Inkerinmaalla asui yhteensä noin 160 000 venäjää osaavaa suomalaista. Laaja johdanto muodostaa perustan ja taustan bolševikkien tavoitteiden ja toiminnan tiedostamiseksi Neuvosto-Venäjällä ja Neuvostoliiton perustamista 1922 seuranneen vajaan kahden vuosikymmenen aikana.

Koulunkäynnillä oli merkityksensä valtakunnallisesti. Vuoden 1913 tilasoissa keisarikunnan armeijan alokkaista lähes kolmas osa oli lukutaidottomia. Tilanne oli parempi maan Euroopan puoleisella alueella ja erityisesti Pietarissa ja sen läänissä, historiallisella Inkerinmaalla. Pietarissa ilmestyi lukuisia venäjänkielisiä opetus- ja sivistysalan aikakauslehtiä. Niissä esiteltiin ja otettiin kantaa maailman (Sic!) koululaitosten kehitykseen. Tyynelle valtamerelle ulottuvassa keisarikunnassa asui toista sataa kansaa, kansallisuutta ja heimoa. Kymmenillä niistä puuttui kirjakieli ja venäjän taito.

Ensimmäinen maailmansota, 1914–1918, vaikutti ratkaisevasti Euroopan valtioiden ja kansojen kohtaloihin. Itävalta-Unkarin, Venäjän ja Turkin imperiumit hajosivat, ja Eurooppaan syntyi useita kansallisvaltioita Suomi mukaan luettuna. Versaillesin rauhassa vuonna 1919 sinetöitiin Euroopan uudet rajat, joihin yksikään osapuoli ei tyytynyt. Tilanne muodosti suotuisan maaperän kansallisten aatteiden nousulle yhtä lailla sodan hävinneissä kuin voittaneissakin maissa. Sosialismi, fasismi ja kansallissosialismi lumosivat taloudellisesti ja henkisesti perikadon partaalle ajautuneita kansoja

Euroopassa ja Venäjällä/Neuvostoliitossa lupaamalla nopeita ratkaisuja kriisien hoitamiseen. Välejä selviteltiin II:ssa maailmansodassa.

Helmikuun vallankumous 1917 Venäjällä antoi toiveita demokratian kehitykselle maassa. Bolševikit kaappasivat vallan saman vuoden lokakuussa, ja Venäjä ajautui kansalaissotaan. Suomen itsenäistyttyä maan vasemmisto yritti kaapata vallan Suomessa seuraavan vuoden alussa. Tuloksena oli lyhyt kansalaissota ja tappio jo ennen kesän alkua.

Venäjällä kansalaissota kesti kolme vuotta, ja siihen osallistui valkoisten ja punaisten armeijoita miljoonine miehine ympäri laajan maan. Venäjän runsaslukuinen älymystö ja koulutettu väestö jakautui kahtia. Valtaosa vastusti bolševikkeja ja pakeni maasta, tuhansia bolševikit karkottivat. Suomi oli yksi pakolaisten läpikulkumaista. Kansalaissodan päättyessä Venäjällä vuonna 1921 maa ajautui taloudellisen ja henkisen vararikkoon. Eniten siitä oli kärsinyt kasvava sukupolvi ja sivistyneistö.

Tuhansia punakapinaan osallistuneita suomalaisia pakeni Pietariin kesällä 1918. Suomen kiristynyt sisäinen ilmapiiri kapinan kukistamisen jälkeen, bolševikkien propaganda ja todellisen tilanteen tuntemuksen puute Neuvosto-Venäjällä edisti myös koulutettujen pakoa Suomesta Pietariin 1920-luvulla. Bolševikit sijoittivat venäjän kieltä taitamattomia aateveljiään johtotehtäviin suomalaiselle Inkerinmaalle. Luokkakantaisen aatteen edustajina punapakolaiset pääsivät määräämään siellä suomenkielisen sivistys- ja kulttuuritoiminnan sisällöstä ja kehityssuunnista. Toimien tarkoituksena oli vakiinnuttaa kommunistista aatetta luterilaiseen talonpoikaisyhteisöön ja sen kouluikäiseen sukupolveen.

Tulokkaiden käyttämät kovat otteet synnyttivät heidän ja inkerinsuomalaisten välille pysyviä erimielisyyksiä. Määrääviksi nostettiin proletarisen internationalismin aatteita. Niiden vaikutusvaltaa laajennettiin ulottamalla suomenkielistä toimintaa Venäjän Karjalaan, sinne perustettuun Karjalan työkommuuniin. Punapakolaiset saivat oikeuden soveltaa neuvostovallan aatteita voimaperäisesti karjalaisten sivistys- ja kulttuurielämään sekä kansallisuuspolitiikkaan.

Suomenkielinen toiminta Karjalassa oli bolševikkien keskushallinnon poliittisella tuella päässyt alkamaan äidinkielenä jo 1920-luvun alussa, vaikka suomalaisia oli vain 0,9 % väestöstä. Tämä synnytti ristiriitoja punapakolaisten johdon ja paikallisten venäläisten päättäjien välillä. Apua haettiin Moskovasta. Vastoinkäymisistä huolimatta käyttöön saatiin suomenkielisiä kouluja,

opettajien koulutusta, suomenkielinen sanomalehti, suomalainen teatteri, oma kirjapaino ja suomalaisten kirjailijoiden yhdistys, jonka nimissä ilmestyi kirjallisuuslehti.

Punapakolaisten poliittinen johto puolestaan havitteli aateveljiensä turvin paluuta Suomeen muuttamaan sen yhteiskuntajärjestystä, josta he olivat menettäneet otteensa. Johtamaan toimintaansa he perustivat SKP:n Moskovassa vuonna 1918. Bolševikkien perimmäisenä tavoitteena oli sillä hetkellä ulottaa poliittista ja taloudellista valtaansa maailmanlaajuisesti. Suomi pyrittiin saamaan Neuvosto-Venäjän vaikutuspiiriin ensimmäisenä. Valtaosa punapakolaisista otti Neuvostoliiton kansalaisuuden ja menetti laillisen oikeuden palata kotimaahansa, kun Stalinin terrori alkoi.

Uusi talouspolitiikka, NEP, helpotti maahan jääneen venäläisen sivistyneistön paineita vain muutamaksi vuodeksi. Neuvostoliitto perustettiin vuonna 1922. Kommunistit voittivat poliittisen valtataistelun, ja maan talouden nousu sidottiin ensimmäiseen viisivuotissuunnitelmaan vuonna 1928. Kansallisuudesta riippumatta sivistyneistö valjastettiin maan julkisen kuvan kirkastamiseen. Kuuluisia eurooppalaisia kirjailijoita ja kulttuurivaikuttajia, mukana myös suomalaisia, vieraili Neuvostoliitossa todistamassa sosialismin saavutuksia 1920–1930-luvuilla.

Kaikki eivät olleet vakuuttuneita näkemästään. Kutsuvieraiden liikkumista rajoitettiin ja valvottiin, eikä heillä ollut mahdollisuutta tavata rivikansalaisia. Se ei olisi muutenkaan onnistunut, koska seurustelu ulkomaalaisten kanssa oli kriminalisoitu. Venäjän koululaitos oli sekasorrossa taloudellisesti ja henkisesti. Ongelmien syvyys avautui punapakolaisille Karjalan kommuunissa, joka jo ennen vallankumousta oli huonossa maineessa olemattomien kulkuyhteyksien vuoksi. Heiveröistä kouluelämää politisoitiin kovalla kädellä jo 1920-luvulla nostamalla uskollisuus kommunismin aatteelle opintojen kaikilla tasoilla arvokkaimmaksi saavutukseksi. Sama korostui laajojen joukkojen alhaiseen sivistystasoon sovelletussa kulttuuritoiminnassa, erityisesti lauluissa, sanomalehtikirjoituksissa, runoissa, elokuvissa ja teatteriesityksissä.

Yksityisten talonpoikastalouksien määrätietoinen hävittäminen ja yhteistalouksien toimintaan perustuva maataloustuotanto käynnistettiin koko valtakunnassa 1920-luvun lopussa. Sen nousu ei kuitenkaan edennyt bolševikkien kaavailemalla tavalla, mutta aate kielsi yksityisomistukseen perustuvan ja toimivan maatalouden. Viljan tuotanto oli keskeisessä asemassa. Se oli ainoa hyväksyttävä ulkomaankauppatavara, jonka tuloilla rahoitettiin maan teollistamista. Yhteistaloudet eivät kuitenkaan tuottaneet kyllin, eikä teollisuuden nostamiseksi maassa ollut riittävästi koulutettua

työvoimaa. Epäonnistuminen pantiin sisäisten ja ulkoisten vihollisten vehkeilyn tiliin. Niitä kummitteli kaikkialla. Ne tuli paljastaa, rangaista ja tarvittaessa tuhota.

Puhdistukset alkoivat vuonna 1930. Monikansallinen sivistyneistö joutui luokkataistelun uhriksi maan läpeensä politisoituneessa ja jatkuvasti kiristyneessä henkisessä ilmapiirissä. Sotateollisuus ja armeija nielivät valtaosan kansantalouden tuloista. Maa valmistautui sotaan. Näissä oloissa koululaitoksen, kulttuurin ja kansanterveyden tarpeet jäivät viimeisiksi. Ongelman toinen puoli oli se, että puoleksi lukutaidoton armeija ei kyennyt hyödyntämään kehittyviä aseita.

Inkerinmaalta pakeni Suomeen vuosina 1918–1919 yli 8 000 neuvostovaltaa vastustanutta inkerinsuomalaista, mukana keskeinen osa kansallista sivistyneistöä. Heidän aseellinen taistelunsa Neuvosto-Venäjää vastaan Suomesta käsin kärsi tappion. Kotiutetut miehet jäivät Suomeen. Siviiliväestö, valtaosaltaan naisia, vanhuksia ja lapsia, odotti tilanteen rauhoittumista ja pääsyä koteihinsa Inkerinmaalle. Tämä mahdollisuus tarjoutui Tarton rauhan neuvottelujen tuloksena lokakuussa 1920.

Yli puolet Inkerin pakolaisista ei luottanut Venäjän viranomaisten julistamaan amnestiaan, vaan jäi Suomeen. Tästä tuli inkeriläisten ensimmäinen muuttoaalto. Pakolaiset ryhtyivät toimeen luomalla suhteita heimoaatteen tukijoihin, mm. 1906 perustettuun Suomalaisuuden Liittoon, maan valtiohallintoon sekä päättivät kouluttaa nuorta inkeriläistä sukupolvea. Tavoitteena oli palata Inkeriin mukana oma sivistyneistö, kun neuvostovalta kaatuu. Tavoite onnistui pakolaisten kouluttamisessa, mutta neuvostovallan sortuminen jäi vasta heidän jälkeläistensä nähtäväksi.

Pakolaiset perustivat Inkerin Liiton Helsingissä vuonna 1922. Sen turvin inkerinsuomalaiset solmivat suhteet samana vuonna toimintansa aloittaneeseen Akateemiseen Karjala-seuraan, valtiovallan edustajiin ja heimoaatetta kannattavaan suomalaiseen älymystöön. Heistä Erik Heinrichs, Kaarle Krohn, E.N. Setälä ja Väinö Salminen toimivat Inkerin liiton johdossa. Kantasuomalaisia Inkerin Liiton jäseniä, joukossa merkittävässä yhteiskunnallisessa asemassa olleita, oli yli tuhat henkeä 1930-luvun puolivälissä.

Neuvostoliitossa elämä politisoitui ja kiristyi äärimmilleen 1930-luvun loppuun mennessä. Kuolemantuomiot, julkiset oikeudenkäynnit ja karkotukset tulivat arkipäiväisiksi. Itsesuojeluvaisto nousi ihmisten määrääväksi toimintamotiiviksi. Yhteiskunnallinen asema ja lojaalisuus poliittisia valtarakenteita kohtaan eivät taanneet hengissä pysymistä. Talvisodan puhjettua valtaosa Neuvostoliitossa asuneista suomalaisista oli nujerrettu fyysisesti ja henkisesti. Karjalais-

Suomalainen Neuvostotasavalta perustettiin vuonna 1940. Toimella ei ollut merkitystä, koska suomalainen sivistyneistö oli hävitetty ja hajotettu maan ääriin. Suomen kieli oli menettänyt äidinkielen asemansa, kun suomenkielinen toiminta Karjalassa lakkautettiin 1937. Karkotuksissa ja puhdistuksissa hävisivät aloitekykyisimmät ja lahjakkaimmat. Heidän elämänvaiheensa ovat yhä selvittämättä. Nyt tämä onnistuu aikansa julkista ja avoimeksi tullutta arkistoaineistoa tutkimalla.

LÄHTEITÄ

Suomen Kansallisarkisto, Inkerin arkisto: 1917–1939.

GARF, Moskva

RGIA, Pietari

KGANI, Petroskoi

Karjalan tasavallan tiedekeskuksen arkisto

Karjalan tasavallan museon arkisto

Zhurnal Russkaja škola, 1900–1917, S- Peterburg.

Inkerin Liitto. Kymmenen kohtalokasta vuotta. toim. Kaapre Tynni. Helsinki, 1929.

Prikaz objedinennogo politicheskogo upravlenija n 44/21, Moskva, 2.2.1930. GARF, fond 9414.

Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri. Helsinki 1991. toim. Pekka Nevalainen ja Hannes Sihvo.

Volkogonov, Dmitri: Stalin, Moskva 1992.

Flink, Toivo: Pois Inkeristä, ohi Inkerin. Yliopistopaino, Helsinki 1995.

Volkogonov, Dmitri: Lenin, I, II. Moskva 1999.

Nevalainen, Pekka: Viskoi kuin luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939. SKS 1999.

Vysylka vmesto rasstrela. Deportatsija intelligentsii v dokumentah VCK–GPU 1921–1923. Toim. V.G.Makarov ja V.S.Hristoforov. Moskva 2005.

Flink, Toivo: Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon 1944–1955. SKS 2010.

Flink, Toivo: Pois nöyrän panta. Inkerin liitto 1922–1944. Siirtolaisuusinstituutti 2012.